

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA DAİRESİ YAYINLARI : 38
SEMİNER, KONGRE BİLDİRİLERİ DİZİSİ : 9

II. MİLLETLERARASI TÜRK FOLKLOR KONGRESİ BİLDİRİLERİ

II. CİLT
Halk Edebiyatı

BAŞBAKANLIK BASIMEVİ — ANKARA, 1982

**TÜRK DESTANINDAKİ KARŞILIKLI
İLİŞKİLER ÜZERİNE**
(Manas, Nürgun Bootur, Alıp Manaş)

Dr. Raisa KIDIRBAYEVA
(S. S. C. B.)

Kırgızların Manas destanı önemli iki ana etnik - kültürel bölge olan Güney Sibiry'a ve Orta Asya'da oluşmuştur. Manas destanı, tarih içindeki bütün gelişim düzeylerinde, Türk - Moğol epik geleneğiyle genetik ve tipolojik ilişkilerini sürdürmüştür. Kanımızca, Güney Sibiry'a, Altay ve Kuzey Moğolistan'da, Türk - Moğol halklarının değişik jenealojik rivayet, efsane ve ilk destanları arasında doğrudan temas vardı. Bu bölgelerde pek çok motif ve süje olgunlaşmış, birbirlerini zenginleştirmiş ve yöreden yöreye geçmiştir.

Kırgız destanı ile Yakut ulanhasının ortak epik özellikleri, en çok geleneksel anlatım usulünde, geleneksel tekraralarda ve bahadırların portre tasvirlerinde görülür. Ortak ve benzer yönler, en sık epik tekraralarda rastlanan sabit portre tasvirlerinde ortaya çıkıyor. Her iki destanda, genellikle, bahadırın öfke ve sonsuz kırgınlık sahnesinde, hemen hemen aynı tür anlatım tekniğine başvuruluyor.

Ulanha :

Kennibinen kehtiem suoğa,
İnnibinen çugurpuom suoğa!
Diete da tıla itçilenne,
Haraga uottanna
Haana - siine aldanna... (1)

Bahadır Nürgun'un: «Bir defa söyledim, sözümden geri dönmem ve geri çekilmem!» sözleri duyuldu, gözleri parladı, kanı kaynadı ve yüzü karardı...

Manas destanı :

Közdön çıkkan zardabı
Köörüktü ottun jalınday,
Kayratı kara tün bolup
Betten çıkkan ızgarı
Beş baypaktık jün bolup...
(Sagımbay Orozbekov, (2)
inv. No. 589, s. 67 - 68)

Onun gözlerinden çıkan gazap, köruklenen alev gibidir; asık yüzü karanlık gece gibidir; yüzündeki hiddetten (diken diken olmuş saçlarından) beş çift çorap örülebilir...

(1) Nürgun Bootur Stremitel'niy. Yakutsk, 1947, s. 141.

(2) Yazımızın bu kısmında ve devamında, İYAL AN Kirg. SSR (Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü) el-yazısı eserler bölümünde bulunan eserlerin katalog numarasını veriyoruz.

Birinci örnekte, bahadırın duyguları doğrudan anlatılıyor, ikinci örnekte ise benzetmelerle veriliyor. Fakat, öfke ve kızgınlık tablosu, aynı tür anlatım araçları, aynı tür çizgi ve renklerle veriliyor. Her iki epik eserde de bahadır tasvirleri, ilkel öfke tablosunun, taşkınlık ve sonsuz güç tablosunun izlerini taşıyor. Yakut ulanhasında bahadır tasvirlerinin bazı detayları ile Manas destanının anlatım metodları arasında yapılan karşılaştırma, bu açıdan ilgi çekicidir. Manas'ın dış görünüşüne ait bazı sıfatlar ve üslup kalıpları, büyük bir ihtimalle, eski Türk destanının değişmez bileşimlerinde sık sık görülen poetik geleneklerini korumuştur. Bahadırın ilkel taşkınlığı, kızgınlığı, asık ve sert yüz motifi, Yakut ulanhasında en arkaik biçimiyle değişmeden kalmıştır.

Ulanha :

...haraga uottanna,
tıla itçilenne,
kıtlamana tottoydo,
çañçığa serbeyde,
uoha - tiihe uhutanna,
sireyin - haragın kiebe ularıyda,
us tögül hahutaata... (3)

...Gözlerinde ateş parladı, sözleri
esrarlı bir güç kazandı, kirpikleri
keskinleşip dimdik oldu, şakakların-
daki saçlar karıştı, dudakları ve diş-
leri keskinleşti, yüzünün şekli de-
ğişti, üç defa yüksek sesle hay-
kırdı...

Manas destanı :

Baykap körsö baatırdı
Bayagıday tüsü jok
Arbıp kaarı kalıptır,
Ajıdaar türün salıptır
Üstünkü erdi kalbayıp
Kararışı tün bolup
Astınkı erdi kalbayıp
Kandalçının kabınday
Muruttarın karasa
Burgan balta sabınday...
(Sagımbay Orozbekov.
İnv. 584, s. 67)

Manas'a dikkatle baktım yüzü de-
ğişmişti, öfkeli yüzüyle sanki bir ej-
derhaydı, üst dudağı kabardı, ka-
ranlık gece gibi karardı; alt dudağı
kabarıp kılıç (kandalça) kını gibi ol-
du; bıyıklarına bakacak olursan bur-
ma balta sapını andırıyordu...

Kırgız destanı Manas'ta da arkaik destanda görülen bahadırın do-
ğuştan gelen taşkın mizacı aynen korunmuştur. Yakut bahadırının görü-
nüğü de, kızgınlık anında kaşları çatılan, gözleri çakmak çakmak yanan,
dişleri gıcırdayan, saç baş karışan Kırgız bahadırının görünüşü gibi
değişir.

(3) Nürgun Bootur..., s. 195.

Manas'ın kızgınlığını anlatan bir örnek daha veriyoruz :

Örttön közü bek, jaynap,
Kan içmesi çın karmap
Kaalgaday kaşka tiş,
Kalayıktan başka tiş
Kaşkayıp çıgıp alıptır.
(Sayakbay Karalaev.
Inv. No. 536, s. 165)

Gözleri ateş fişkırıyordu, kan içme
hırsına kapılmış gibiydi, başka ta-
nide bulunmayan sarı dişleri obanın
kapısında sırtıyor, keskinliğini gös-
teriyordu.

Bahadırların gücünü, korkusuzluğunu, öfke ve kızgınlık duygularını dile getiren bu şiirsel anlatım, iki halkın destanına epik türün doğuşu sırasında girmiş karakteristik çizgiler olsa gerek.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, bahadırın doğuştan gelen sonsuz gücü ve yiğitliği, daha arkaik biçimiyle, Yakut destanında korunmuştur. Bahadır Nürgun'u, «dumanlı konuta girmesi» ve «pıhtılaşmış yiyeceği» tatması için «orta dünya»ya indirdikleri sırada, o henüz «orta dünya» insanına benzemez. Onda hâlâ pek çok «ilkel kahraman» özellikleri vardır. Bu özellikler bahadırın gerek fiziksel görünüşünde («düşük şakaklar», «oldukça iç karartıcı dış görünüş»), gerekse karakterinde («karanlık kinci düşünce», «pıhtılaşmış kanın eşğinde» durması) gibi mitolojik özelliklerde kendini gösterir. İlk bahadır tipini belirten bütün bu arkaik unsurlar, Kırgız bahadırı Manas portresinin de, aynı kökenli epik ortam ve gelenekler içinde olmasa bile, Yakut bahadırına çok benzer koşullarda oluştuğu düşüncesini doğuruyor; «Boz yeveli» («Kök jal») sıfatında olduğu gibi Nürgun'un karakterini belirten «koyu mavi kötü düşünceli» sıfatı Manas için de sürekli kullanılıyor. Bahadır Manas, «pıhtılaşmış kanın eşğinde» duran Nürgun gibi avucunda kan pıhtısıyla doğar («on kolu kara kan karmay tüştü kan Manas»). Öfke anında Manas'taki fiziksel değişikliklerin gerçekte Nürgun'un görünüşünün bir türü olduğu söylenebilir.

Bizce, Manas'ın önemli bir özelliğini belirten «kankor» (kana susamış) sıfatı, anlamı bakımından, Yakut ulanhasından kaynaklanıyor. Fakat, zaman içinde çeşitli aşamalardan geçen bu sıfat, Kırgız destanında günümüzde daha değişik bir anlamla karşımıza çıkıyor. Yakut bahadırı Nürgun'un dış görünüşü ile ilgili şu mısralar dikkati çekiyor !

üller öhöhtööh,
tardar tımırdaah
oohhuur haannaah;
baraa bitçınnaah...

kabarmış koyu kanı,
atan kan damarı,
kaynayan sıcak kanı,
güçlü adaleleriyle...

Bu örnekte, Nürgun Bootur'un öfkeli ve inatçı mizacı, «üller öhöhtööh» (kabarmış koyu kanı) deyimiyile belirtiliyor. Başlangıçta, arkaik metinlerde Manas'ı tasvir etmek için kullanılan «kankor» (kana susamış), sıfatı büyük bir ihtimalle Yakut sıfatıyla aynı anlamı taşımaktaydı. Özellikle bu sıfat, öfkeli ve inatçı bir mizacı yansıtmak için kullanılıyordu. Ancak, zaman içinde «kankor» sıfatı değişimlere uğrayarak, aslına uymayan «kana susamış» anlamını kazanıyor. Bizce, bu sıfat bahadır Manas'ın kana susamışlığını değil, onun karakterinin ana özelliğini, yani öfkeli ve taşkın mizacını belirttiği şekilde yorumlanmalıdır. Kaldı ki, «kana susamış» deyimini bahadır Manas'ın niteliklerini belirten bir diğer sıfatla -«ayköl» (iyi yürekli) sıfatıyla -bağdaşmadığı gibi, buna ters düşmektedir. Olumlu kahraman Manas'ın davranışlarıyla «kankor» sıfatının bağdaşmazlığı, G. D. Sanjeev tarafından ileri sürülen diğer bir varsayımın doğmasına sebep oluyor. Bu bilim adamı, Kırgızca «kankor» sıfatını Moğolca «hongor» sözcüğüyle ilişkili görüyor. «Al yanaklı, sağlıklı» demek olan «hongor» sözü ayrıca «kula, saman rengi, boz» gibi ek anlamlar taşıyor. Öte yandan, bu sözcükler «koyu kahverengi (4), esmer» anlamına gelen Kırgız «konur» sözcüğüyle de ilişkilidir. Ancak, biz, bu sıfatın etimolojisini Moğolca «hongor» sözcüğüyle değil, Yakutça «üller öhöhtööh» (kabarmış koyu kanı) sözüyle ilişkili sayma eğilimindeyiz.

Eğer «kankor» sıfatı, Yakut «üller öhöhtööh» sıfatına yakın eski bir anlam taşıyorsa, «aykol» ve «kankor» sıfatları arasındaki bağdaşmazlık kendiliğinden ortadan kalkıyor. Bu sıfatlar, sonuçta, Manas'ın bahadırlara özgü yiğit karakterini, öfkeli ve inatçı mizacını, kasvetli dış görünüşünü ve her olumlu halk destanı kahramanında görülen iyi yürekliliğini yansıtıyor.

Bahadırlara sürekli eşlik eden değişik tabiat güçlerini ve hayvanları da, aynı zaman kesiti içinde oluşmuş poetik üslup ve kültür türlerinden saymak gerekir. Yakut ulanhasında bu güçler Nürgun Bootur'a sürekli eşlik eder.

Onon biligin
ilin öttüber
seppereek oyuur sağa ilbisteeh,
kelin öttübütten
hardaah bugul sağa
hara daydaah,
oyoğos öttüber...

Bu yüzden önümde ormandan gelen
kan dökücü ruh var, peşimden kara
ifritler gelir, karla örtülü ot tınazın-
dan gelen felaket ruhu bana eşlik
eder... (5)

(4) G. D. Sanjeev. Bahadır sıfatı «kankor» un etimolojisi üzerine. Türkoloji Araştırmaları Derlemesi, Frunze, 1970, s. 24 - 25.

(5) Nürgun Bootur..., s. 219.

Kırgız bahadırı Manas'ın sürekli yol arkadaşları, genellikle, hayvanlar dünyasının çeşitli temsilcileridir.

Ajidaar, jılamı
Artınan soylop alıptır,
Kösö kuyruk erdin jöökörü,
Kötünön eerçip alıptır,
Alp kara kuş arbaytıp
Asmandan butun salıptır...
(Sagımbay Orozbekov.
İnv. 584, s. 67)

Arkasından ejderha gelir ve yılan sürünür, boz yeveli bahadırın yol arkadaşısı, kılavuz Boz Kurt arkasında dolanır, efsanevi Kara Kuş Alp havadan ona kanat gerer...

Yakut ulanhası çok arkaik biçimlerini koruduğu için, bu destanda Nürgun'a eşlik eden daha eski güçlerden söz edilir: Felaket ve katliam ruhu, kara ifritler gibi... Oysa, Kırgız bahadırı Manas'a ejderha, Boz Kurt, büyük Kara Kuş Alp gibi efsanevi güçler eşlik eder. Yakut bahadırı ilkel tabiat gücüyle bir bütün oluşturur. Bu, tam anlamıyla ilkel tabiatıyla yeni yeni serpilip, «gri lekeli orta dünya»ya yeni yerleşen ve bu dünyanın «gerçek efendisi» olabilecek «ilk ata» portresidir.

Manas, uzun evrim sürecinde, dünya işleriyle haşır neşir olmuş ve boyunun mutlak efendisi haline gelmiştir. Manas'a artık belirsiz kara güçler ve ruhlar değil, ejderha, Kara Kuş Alp, Boz Kurt gibi halkın bilincinde somutlaşmış efsanevi canlılar eşlik eder. Ancak, daha sonraki zamanlarda oluşmuş bu öğeler arasından, iki destanı birbirine bağlayan ve yaklaştıran belli belirsiz çizgiler, ilk bakışta görünmeyen detaylar bazen varlığını gösterir. Kırgız destanında anlatıldığına göre, Manas'a «felaketin kötü ruhu» eşlik eder, gözlerinde doğuştan «kara leke» vardır ve eğer birisine dikkatli bakarsa, o kişinin akıbetini belirleyip ölümüne sebep olur.

Bala süybös söböbi;
Karagan aman kalçu emös
Közündö kara kalı bar,
Jüzünde jaman zaarı bar
Sırın bilgen Kanıkey
Sırttanga berbey çırkırap...
(Sayakbay Karalaev,
İnv. 548, s. 897)

(Manas) çocuklarını öpmez, çünkü onun bakışlarından sağ kalınmaz; gözünde doğuştan kara beni, yüzünde felaketin kötü ruhu vardır. Bu sırrı bilen Kanıkey, o mert kişinin (oğluna) bakmasını önler...

Manas, ölümünden önce, Kökböryü'nün oğlu Köönaalı'ya tesadüfen baktığı için, onun kaderini belirlemiş olur; Manas «öbür dünyanın çetin yolunda» onu da beraberinde götürür. Manas «felaketin kötü ruhu»nun gizli öldürücü yeteneğiyle açık bir şekilde bağlantılıdır. Manas'ın

yüzü ve bakışlarındaki bu özellik, en eski bahadır tipiyle ilişkili olsa gerek. Bu karakteriyle, Manas «kara ifritler», «felaket ruhu» gibi Yakut sıfatlarına yaklaşıyor. Böylece, en eski Türk destanı, bahadırı yalnız güçlü ve yiğit alp (dev) olarak nitelenmekle kalmamakta, onu çeşitli gizli yeteneklerle donatmaktadır: O, sıradan ölümlü kişilere benzemez; vücudu tüylerle kaplıdır; damarları siyah koyu kanla dolar; öfkeli ve sabırsızdır; iç karartıcı dış görünüşü, düşük şakakları, göz bebeklerinde doğuştan bir leke vardır. Bu gibi özellik ve yeteneklerle eski çağ kahramanı imajı efsanevi tanrı imajlarına yaklaşır. Kırgız bahadırı Manas gülmesini bilmez. O, sıradan ölümlülerin bu yeteneğinden yoksundur. Çünkü kasvetli ve azametli görünüşüyle dehşet ve saygı uyandırmalıdır. Manas imajı kuşkusuz Yakut bahadırı için de son derece karakteristik olan bütün bu ilkel oluşum aşamalarından geçmiştir. Eposun günümüze ulaşan mısralarında ele aldığımız arkaik üslup ve süje özellikleri bu inancımızı doğrulamaktadır.

Kırgız destanındaki aynı tür bağlantı unsurlarını, Altay destanında da bulabiliriz. İki halkın destanında bazı konu işleniş benzerliklerinden başka, ortak üslup özellikleri de görülür.

Altay Alıp-Manaş destanında, kinci Ak-kaan, «dokuz sajenlik» (6) derin bir kuyu açtırıp bahadırı içine atmalarını emreder. Kapana düşen Alıp-Manaş, üzüntüsünü acıklı bir türküde dile getirir. Türküde, doğup büyüdüğü Altay'ı, atı Belo-serka'yı, babası Baybarak'ı, annesi Ermen-Çeçen'i, eşi Kümüjek-Aru'yu, sevgili kızkardeşi Erkö-Koo'yu hatırlar. Bu yakınlarının uyarılarını dinlemediği için köyle içinden çıkılmaz bir duruma düştüğünü anlar. Alıp-Manaş'ın acınma türküsü, stil ve süje bakımından, Manas'ın ağzından duyulan yakınma türküsü «joktoo»ya benzer. Kırgız destanında da, akrabaları tarafından zehirlenen ve kuvvetten düşen bahadır Manas, yakınlarını -eşlerini ve kırk bahadırını - hatırlar. Yakınlarıyla ilgili anıları, Alıp-Manaş'ın acınma türküsüyle aynı tarzdadır. Manas, eşi Akılay'ı, «koyu al donlu atını doludizgin süren, altın oklu», cesur savaşçı, siyah saçlı eşi Karaberk'i ve kırk bahadırının her birini ayrı ayrı adıyla anar. Kırgız yakınma türküsü «joktoo», Altay destanının acınma türkülerinde geliştirilmiş olan edebî tür ve ton özelliklerini korumakla beraber, derece derece gelişen bir konu açıklaması içerir. Altay destanında Alıp-Manaş sadece yakınlarının isimlerini sayıp onlara duyduğu özlemi dile getirirken, Kırgız destanında adı geçen kişilerin özellikleri epik tekrar kurallarına uygun olarak ayrıntılarıyla belirtilir. Örneğin, Manas'ın ağzında kendisine bağlı er Bakay'ın özellikleri bir bir sıralanır. Bakay, «sayısı belirsiz bir ordu kadar yiğit», «ulu şahin», «başarılı asker» gibi sözlerle nitelenir. Onun Koyönboz adlı atından ve atın

(6) Rus ölçüsü sajen 2, 13 metreye eşittir. (Not Çevirenin)

sırtındaki pahalı eyerden bile söz edilir. Yanında olmayan kırk eri için Manas'ın duyduğu üzüntü de bu şekilde dile getirilir. Böylece, Kırgız metninde geniş konu açıklamaları geliştirilmekte, metin içine yayılmakta ve epik boyutlar kazanmaktadır. Kırgız destanı ayrıntılı anlatım yolunu seçerken, Altay destanı daha dar ve tutumlu çerçeve içinde varlığını sürdürerek gelişmektedir. Altay destanının bu özelliğini belirtirken U. V. Puhov, (7) yerinde bir deyişle, «süjenin yoğunlaştırılması» sözünü kullanır.

Koşuk - ağıtlarında da iki destanın birçok ortak yönü görülür. Benzerlikler konu ve tasvir sanatı alanında belirir. Her iki destanın koşuk - ağıtlarında ölenin soyluluğu, halkının huzur ve mutluluğu uğrunda hizmetleri anlatılır. Her iki destanda ölenin arkasından yakınları ve akrabaları ağıt yakarlar. Kırgız destanında ayrıca bahadırın erleri de ağıt yakanlar arasındadır. Alıp - Manaş'ın eşi Kümüjek - Aru'nun koşuğu, anlatım biçimi bakımından, Kırgız destanındaki benzerlerine uygundur. Bahadır eşinin derin acısı Altay destanında sentaks paralelleriyle dile getirilir. Alıp - Manaş'ın eşi, bahadıra ağıt yakarken, onu «güneş» diye adlandırır, bahadırın sözleri «altından değerli»dir ve «ocağını ısıtır»dı. Manas'ın eşi Kanıkey de bahadırın ölümü nedeniyle, yine şiirsel paralellerle, Manas'ın yokluğu ile ıssızlaşan Talas ordugâhının, yetim kalan biricik oğlunun, öndersiz kalan «sayısız Kırgız ve Argınlar»ın durumuna ağlar. Her iki destanda üzerine ağıt yakılan kişi tabiat olayları, yaşayışını çevreleyen eşyalar, boyun gelenekleriyle karşılaştırılıp karakterize edilir, yaptığı işler ve kahramanlıklar dile getirilir. Her iki halkın destanındaki koşukların şiirsel yapısı ve üslubu, bir bakıma, Türk Runik mezar kitabelerine yazılan yakınma türlerine benzetilebilir. Bilindiği gibi, ölenin anısına yazılan Runik kitabelerinde de bahadırın Türk Kağanlığının refahı için yaptığı kahramanlıklar bir bir sıralanır. Bizce, Alıp - Manaş destanındaki Altay ağıtı süje motifleri bakımından daha eskidir. Bu ağıtta bahadır tüm halkın koruyucusu olarak değil, sadece kendi soyunun, aile ocağının koruyucusu olarak anılır; ağıt Alıp - Manaş'ın yakınlarının aile trajedisini dile getirir. Manas destanında ise, bahadırın ölümü bir halk koruyucusunun ölümü, tüm halkın trajedisidir. Bize kalırsa, Altay destanındaki ağıt bahadır soyunun varolduğu dönemi yansıtırken, Manas ağıtı bu geleneğin tarih boyunca yeni bir devamı olmaktadır.

Eski Türk mitolojisinin bazı motifleri Altay, Yakut ve Kırgız destanlarında da görülmektedir. Türk halklarının tanrıları arasında Orta

(7) Puhov I. V. Geroičeskiy epos türko - mongolskih narodov Sibiri. V. kn; Tipologiya narodnogo eposa. M., 1975.

Dünya'nın Su, Toprak Tanrıları ve çocukların koruyucusu olan Bereket Tanrıçası Umay'ın yanı sıra, başta büyük tanrı («Tenri») olmak üzere dağların, ulu ağaçların koruyucusu olan yüce tanrılar da vardı. Böylece, Yakut, Altay ve Kırgız destanlarındaki şecere tasvirlerinin kökü, eski Türk mitolojisine uzanır. Eski Türklerin gözünde bu şecere, evreni oluşturan üst, orta ve alt dünyaları birbirine bağlar. Altay ve Yakut destanlarındaki şecereyi inceleyen İ. V. Puhov, mitolojik bölümlerin ortak noktalarını isabetli bir şekilde belirtir (8).

Altay destanında «koca gövdeli asırlık kavak ağacı»na yuva yapmış kartarlar, alpların «bilinmeyen yollarından», «bahardırların dar patikalardan geçmelerini önlemek, amacıyla» Atay'ı korur. Yakut ulanhasında «göklerden yere inen sekiz dallı, kökleri vadinin derinliklerine uzanan yedi köklü büyük Tanrı ağacı», Yakutların «güzel kokulu, öz» yurdunu besleyen ve koruyan bir varlıktır. Bu ağacın dallarından «koyu kaymak akar», kökleri ise «süt gölleri»ne dönüşür. Kırgız destanında, soyağacı «Bayterek» İslâm düşüncesinin etkisiyle belli bir değişime uğramakla birlikte, yine de bahadırın ölümünden sonra takip edilen eşi Kanıkey ve oğlunu gizler. Kanıkey ağaçtan kendisi ve oğlu için yiyecek ve güç ister, ayrıca kendisine süt vermesini rica eder («azıksız kaldım, sut berçi, çarçadım jandı tındırçı» - Sayakbay Karayev. İnv. No. 544, s. 203, 206). Örnekte görüldüğü gibi, eski mitolojik süje halk destanının birkaç türüne kaynak olmuştur.

Bu yazıda, Manas destanı ile Türk destanının bazı motifleri arasında eski çağlarda gelişen karşılıklı ilişkileri belirttik. Bize öyle geliyor ki, daha sonraki devirleri kapsayacak karşılaştırmalı incelemeler bu eserler arasındaki karmaşık ilişkilerin daha derin özelliklerini ortaya çıkaracaktır.

Rusça'dan Çeviren : **Dr. Altan AYKUT**

(8) İ. V. Puhov. Geroičeskiy epos türko - mongol'skih narodov Sibiri, s. 21, 23